

HET WOORD VAN DE WEEK

20e jaargang nr. 49

3 dec. 1967

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 10,— per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Alleen en tezamen

Het zelfmoordprogramma op de televisie, twee weken geleden, zal velen een schok gegeven hebben. Die schok is misschien bij U niet eens in de eerste plaats veroorzaakt door het feit dat de zelfmoord behandeld werd. Dat is tegenwoordig niet zo buitengewoon. Maar wel doordat het programma zo meedogenloos liet zien hoe verlaten sommige mensen kunnen zijn. Dat is iets waaraan de meesten van ons in de sleur van het dagelijks leven voorbijgaan. De zelfmoordpoging is een schreeuw om hulp, zoals de psychiater zei. En het is beschamend dat zo'n schreeuw nodig was. Het opsporen van de verlaten mens is een taak die we alleen maar gezamenlijk kunnen volbrengen. En niet alleen de opsporing, maar ook de hulp waarom geschreeuwd wordt. Dat is een taak waarvoor ook de humanistische geestelijke verzorging zich regelmatig geplaatst ziet. Toch wilde ik niet speciaal over deze uitzonderlijke verlatenheid met u praten. Wat mij meer en meer bezighoudt is de eenzaamheid van ons allen in de huidige samenleving. Eenzaamheid is wat anders dan alleen zijn. Alleen zijn we nu juist heel zelden. Ons hele leven speelt zich af temidden van menigten: op straat, in tram, bus of trein, fabriek, kantoor of vergadering. We dromen soms wel van een vlucht in de eenzaamheid. Maar er zijn er maar weinigen die de eenzaamheid werkelijk aankunnen. Als ze hun dagelijkse omgeving ontvluchten doen ze dat meestal in drommen en ze zoeken plaatsen op waar ze ook weer drommen anderen ontmoeten. We zijn zo eenzaam, dat we het alleen zijn nog maar moeilijk verdragen. Nu kan U mij natuurlijk tegenwerpen dat de mens van nature eenzaam is. Niemand kan in de huid van een ander kruipen. En onze meest eigen ervaringen kan een ander niet volgen. Dat is wel waar, maar dié eenzaamheid bedoel ik niet. Ik heb het over wat ik zou willen noemen de sociale eenzaamheid, het maatschappelijke alleen zijn temidden van de menigte. De ondoorzichtige, door een ingewikkelde techniek beheerste maatschappij vergt een overweldigende organisatie om de zaak te laten lopen. U kent wel het flauwe grapje van de uit een dierenpark ontsnapte tijger die elke dag een departementsambtenaar opvrat zonder dat iemand het merk-

te... totdat hij een keer een koffiejuffrouw oppeuzelde; en toen werd hij ontdekt! Maar we kunnen soms het gevoel niet van ons afzetten dat dit mopje op iedereen toepasselijk is. De organisatie loopt door, ook als de enkelingen wegvallen. Tot op zekere hoogte is dat nodig; maar de enkeling is niet alléén maar nummer. En dat is wat onze cultuur van hem dreigt te maken.

Zelfs de kunst werkt daaraan mee. Ik denk hier bijvoorbeeld aan bepaalde vormen van moderne muziek of soniek, zoals men dat wel noemt. De bedoeling is dat ieder er maar van maakt, wat hij er van maken kan. De soniek drukt niet iets uit, maar wil een aanknopingspunt zijn voor ieders gevoelens. Met bepaalde uitingen van beeldende kunst is het niet anders. Maar dat betekent, dat van een samenbindende beleving geen sprake meer is. De kunst is hier een pure functie van techniek en organisatie. Dat moet men de kunstenaar niet verwijten. Hij is niet de eerst aansprakelijke als de samenleving hem geen andere inspiratie verschaft. Ik zou wel willen dat meer kunstenaars ook voorttrekkers waren: van de meesten valt de zogenaamde non-konformistische kritiek helemaal binnen het patroon van de samenleving die zij willen schokken. Maar als men van verwijt wil spreken, dan is dat een verwijt aan diezelfde samenleving, die geen samenbindende ideeën en structuren voortbrengt.

Is dat dan nodig? De Spaanse filosoof Ortega y Gasset heeft eens gezegd: „Nodig is alleen het overbodige”. Het hele mensenleven is misschien wel overbodig. Maar nu het er eenmaal is, zou het de moeite waard zijn het werkelijk leefbaar te maken. En het is niet leefbaar in maatschappelijke eenzaamheid, ondanks alle Robinson Crusoe-romantiek. De psychiater Litt heeft een paar jaar geleden in het tijdschrift voor Geestelijke Volksgezondheid een artikel geschreven over de eenzaamheid. Hij wijst er op dat alle geestesziekten gepaard gaan met een gevoel van eenzaamheid. Zozeer, dat hij zich afvraagt of de eenzaamheid niet de oorzaak is van de geestesziekte. Daarop kan ik natuurlijk geen antwoord geven. Maar wel zie ik dat de verenkeling — zo zou ik het eigenlijk willen noemen — tallozen benauwt en innerlijk onder-

een radio-uitzending van zondag 3 december 1967

mijnt. En pogen de provo's, de hippies en zelfs de Vietnam-demonstranten niet ook de vereniging te doorbreken? Ik denk het soms. En heel waarschijnlijk is de Marihuani- en Hasjiesj-kultus ook daarop gericht. Alleen wordt de vereniging er nog groter door, omdat de geestelijke weerbaarheid wordt aangetast. Is dan ons enige antwoord werkelijk verbod en vervolging? Dat zou tragisch zijn.

De humanistische psychologen in Amerika, zoals Erik Erikson, zeggen dat mensen een levensdoel nodig hebben, om te ontsnappen aan de wanhoop en de ineenstorting. Dat ligt ook erg voor de hand. Maar we kunnen natuurlijk niemand pasklare levensdoelen voorschotelen. Wat we wel kunnen is duidelijk maken dat zo'n levensdoel alleen maar gevonden kan worden als men zijn eigen ontplooiing in verband weet te brengen met die van anderen. Betekenis geven aan het leven is alleen mogelijk in een sfeer van zelfbewustzijn dat berust op de verwerkelijking van eigen mogelijkheden en van solidariteit die voortspuit uit het besef dat mensen samen in de wereld zijn. Aan beide elementen doet onze samenleving te kort. We spreken wel veel over sex, jeugd en kracht, maar echt zelfbewustzijn en scheppende vitaliteit zijn heel zeldzaam. We spreken wel veel over sociale verantwoordelijkheid, maar wezenlijke verbondenheid en werkelijk vertrouwen ontbreken. De zogenaamde schokkende samenlevingskritiek is dikwijls zelf teveel een functie van die samenleving om nieuwe uitgangspunten aan de orde te stellen. Zij leidt tot verdere desintegratie, maar biedt te weinig aanknopingspunten voor een nieuwe integratie.

We kunnen niet terug en we moeten ook niet terug. Techniek is de grondslag van onze welvaart, gezondheid, informatie, ontplooiing en bewegingsvrijheid. Het is dwaas daar kleinerend over te spreken. Maar zij brengt ook een steeds voortschrijdende herorganisatie van de samenleving mee en een niet te stuiten zelfstandiging van de enkeling en daardoor het konflikt tussen organisatie en enkeling. Door het tempo van de ontwikkeling kunnen velen het uiteenvallen van de traditionele leefwereld nauwelijks bijhouden. Daardoor wordt de verwarring groter en de verstandhouding moeilijker. De onvermijdelijke overdracht van bevoegdheden aan vertrouwenslieden botst op ieder gebied met de eis van kritische medezeggenschap. De vereniging neemt hand over hand toe. Totdat de vereniging een hel wordt van wantrouwen, neurose en vernietiging. Dan

is de voorwaarde aanwezig voor de omwenteling van kultuurpatroon en samenlevingsstructuur. Zodanig, dat nieuwe patronen en structuren de weg vrijmaken voor zelfstandige enkelingen om het zijn-tegen-de-ander te vervangen door een leven met-de-ander.

Als humanisten hun taak vestaan, moeten ze voorop gaan in deze omwenteling. In solidariteit met protest en kritiek, die op een werkelijk gebrek wijzen, ook als ze naar vorm en inhoud niet overtuigend zijn. De roepende drenkeling is in nood, ook al is wat hij roept misschien niet helemaal juist. Maar hun kracht ontlene humanisten niet daaraan, maar aan het besef dat het ons ontbreekt aan werkelijke solidariteit, aan verdraagzaamheid, aan bereidheid tot luisteren en daardoor aan scheppende ideeën. Als ze dit duidelijk uitspreken kon dat wel eens een groot tumult geven; juist bij diegenen die ons betrekkelijk na staan en toch niet voldoende beseffen waarom het ons eigenlijk gaat. Dat is om samenwerking in een wereld van wedijver, om vormgeving in een wereld van afbraak, om toewijding in een wereld van agressie. Dat vergt zelfbewustzijn om de mens van nu uit te dagen tot werkelijk konstruktieve aktiviteit: in de politiek, in de samenleving en in zijn eigen omgeving.

Op allerlei gebied viert de vereniging hoogtij. Wat kunnen we in de opvoeding doen voor de vorming van volledige mensen, die zich kunnen verwerkelijken in hun werk en hun vrije tijd en die kunnen samenwerken en samenleven met anderen. Of meent men dat dit alleen niet geleerd behoeft te worden? Wat kunnen we doen aan onze wooncultuur voor de mogelijkheden van onbelemmerd verkeer naar winkel, werk en ontmoetingsplaats, zodat de woonwijk tegelijk open en besloten is. Of meent men dat de beplante en beschilderde steenwoestenijen die we bouwen daartoe dienstig zijn? Wat kunnen we doen om de mens in de samenleving zijn menselijke waardigheid terug te geven, als een persoon die meetelt in het bedrijf, in de politiek, achter het loket, of waar dan ook. We zullen aan organisatie en delegatie van bevoegdheden niet kunnen ontkomen, maar hoe maken we kritische medezeggenschap en vrouwensoverdracht tegelijk mogelijk? Hoe leren we samen leven? Of meent men dat dit vanzelf gaat?

De humanist heeft daarop geen antwoorden, maar hij hoort te beseffen, waar de aanpak ligt. Bij het onderwijs spreekt men tegenwoordig wel van problem-solving, problemen oplossen. Wat men bedoelt is dit: in een zo snel veranderende wereld kan men de leerling geen kennis meegeven, die over twintig, dertig jaar nog bij de tijd is. Maar wat men hem moet leren is hoe hij de kennis en de kunde moet verkrijgen, die dan weer nodig is om zijn problemen op te lossen. Na de basisscholing van het lager onderwijs komt het er vooral op aan de methoden te leren hoe men problemen oplost. Hetzelfde geldt voor de levensovertuiging. Men kan geen recepten geven die passen op alle situaties in een wereld die met de dag verandert. Maar men kan een methode aangeven voor problem-solving, het oplossen van problemen. De humanistische „methode” is die van de openheid voor alle inzichten omtrent mens en maatschappij, die zich aanbieden, met de bedoeling ze te gebruiken om samen-te-leven. Want zelfstandigheid in solidariteit kenmerkt de humanistische mensopvatting. Alleen dan is een bestaan mogelijk waarin mensen alleen-maar-tezamen het leven leefbaar maken.

J. P. VAN PRAAG

Kalender 1968

De kalender 1968 van het
Humanistisch Verbond
is verschenen.
Deze is wederom in
2-kleurendruk uitgevoerd.

De prijs is

f 3,25

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door
storting of overschrijving van f 3,25 op post-
rekening 304960 t.n.v. het Humanistisch Ver-
bond, Utrecht.

In de omschrijving: Kalender 1968.

Een verwaarloosd aspekt van de Russische revolutie

In de causerie die Constandse onlangs onder de bovenstaande titel heeft gehouden (Het Woord van de Week, nr. 45), noemt hij de CPSU „ongodsdienstig” en verklaart hij haar vijandige houding tegenover de godsdienst uit de politieke en sociale rol die deze in Rusland heeft gespeeld. Een en ander is niet onjuist, maar het is niet de hele waarheid. Op deze manier kan men niet verklaren, waarom de Russische communisten zich evenzeer gericht hebben tegen de baptisten, die ook al door het tsaristische regime werden vervolgd, als tegen de orthodoxie. Daarom hier een enkel woord over dit verwaarloosde aspekt.

De fout van vele „liberals” in het westen is, dat zij in de Russische Revolutie alleen maar een radicaal-humanistische onderneming zien. Ook deze voorstelling is op zichzelf niet onjuist, maar de Sowjet-Unie is meer, namelijk een „ideocratie” die gebaseerd is op een bepaald waarheidsbegrip en tegelijk bepaalde functies van de godsdienst heeft overgenomen. Het is natuurlijk onzin om te stellen dat het communisme een godsdienst en de CPSU een „kerk” is (zoals dat van christelijke zijde en ook door iemand als Thomas Mann is gedaan), maar men moet wel blind zijn om niet te zien dat het ginds nog steeds heersende klimaat van orthodoxie, schriftgeloof, dogmatisme, onverdraagzaamheid en kettervervolgung meer met het traditionele christendom dan met modern humanisme te maken heeft. De kerkvervolgung in het verleden is waarschijnlijk nog meer een kwestie van ideologische concurrentienijd dan een politiek-sociaal conflict.

Het „confessionele” karakter van het Russische communisme heeft zeer reële politieke en sociale consequenties. Net zoals een theocratie en een land als Spanje kent de sowjet-ideocratie eerste- en tweederangs burgers. Alleen zij die in de waarheid van het marxisme-leninisme geloven, kunnen hogere staatsambten bekleden, godsdienstige propaganda is in tegenstelling tot antigodsdienstige propaganda niet toegestaan, enz. Men kan ook deze discriminatie natuurlijk verdedigen met het bekende stenen-voor-broodargument, maar alleen wanneer men een bepaalde confessie boven gelijkheid in rechten en een eerlijke strijd der geesten stelt.

Aplhen aan den Rijn A. V. N. van Woerden

Opmerkingen van Dr. A. L. Constandse

In mijn radiotoespraak heb ik drie elementen onderscheiden. In de revolutie, die in februari begon, heeft een volksbeweging, die slechts voor 25 % werd geleid door de bolsjewiki, de landgoederen van kerken en kloosters ont-

eigend, omdat deze instellingen werden beschouwd als instrumenten van het tsarisme. Hier gebeurde, wat in de Franse omwenteling van 1789 (die zeer anticlericaal en ten dele ook anti-godsdienstig was) geschiedde bij de liquidatie van het feodalisme: aan adel en geestelijkheid werd door *alle* anti-tsaristen de economisch-politieke macht ontnomen.

Het tweede element is de staat, die uit de revolutie te voorschijn kwam. Deze voerde de scheiding door van kerk en staat, mogelijk doordat reeds in maart 1917 de tsaar („feitelijk hoofd der kerk”) was afgezet. Godsdienst werd een privé-aangelegenheid. In 1936 werden de rechten der kerk en geestelijken vastgelegd in de grondwet, waarna coëxistentie van kerk en staat mogelijk werd. Ook dit was geen speciaal-bolsjewistische maatregel. In vergelijking met de niet-communistische partijen, die sinds 1921 alle verboden waren, verkeerden de kerken in een bevoorrechte positie, omdat zij hadden opgehouden, een aparte politieke factor te zijn.

Het derde element wordt gevormd door de communistische partij, die atheïstisch is op grond van haar marxistische ideologie. Op dit ideologische terrein wijst zij de godsdienst af, of deze nu orthodox, rooms-katholiek, baptistisch, mohammedaans of joods is. Men moet de staat in dezen onderscheiden van de partij, al heeft de regering vooral in de periode vóór 1936 de geestelijkheid vaak belemmerd haar functies uit te oefenen. Men mag de partij-ideologie stellig totalitair noemen en een „ideocratie”, al neemt haar invloed af. Ik heb de daaruit voortvloeiende discriminaties geenszins verdedigd, evenmin als de partij-dictatuur in de Sovjet-Unie. Elke totalitaire ideologie is strijdig met het vrije denken.

(discussie gesloten)

uitbundigheid

Met korven om manen te vangen,
met bussen vol gezangen,
met potten om lichten in te dragen
reis ik langs de ogen van het land.
Met dozen zonnen.
met klanken in tonnen
en glazen gedachten in iedere dwaze hand.
Waar ik mijn armen ook rek,
ik ben overal gek.

Pierre Kemp

Wagensmeer

„Schiet je al op?”

„Nog niet zo erg.”

„Eerst koffie?”

„Goed idee, graag.”

Eens in de veertien dagen kan men een samenspraak van deze strekking te mijnen huize beluisteren. Ik heb mij dan neergezet om een stukje van plusminus 800 woorden te schrijven ten behoeve van dit orgaan. Het begin is altijd heel gemakkelijk, links bovenaan tik ik „Woord van de Week”. Daarna volgt een lange pauze, die gewoonlijk eindigt met bovenstaande dialoog.

Het is meen ik, de nu vrijwel vergeten auteur Johan de Meester geweest, die over het schrijven van stukjes een troostrijke opmerking heeft gemaakt. Hij zei ongeveer (iets geacheveerder): „Als je wacht op de inspiratie, kan je wachten tot je een ons weegt. Ik neem een vel wit papier, draai dat in de machine en ga dan naar dat vel zitten kijken. Op den duur komt er altijd wat op te staan.”

Dit is ook mijn ervaring. Of er dan toch nog zoiets als inspiratie bij tepas komt, laat ik in het midden. Mensen met een ordelijk levenspatroon zouden de invallen die zij hebben, in een boekje noteren, opdat zij als de nood aan de man komt uit een rijke voorraad ideeën kunnen putten. Mijn trouwe gade, die een voorbeeld is van ordelijkheid (in dit opzicht vullen wij elkaar voortreffelijk aan) noteert wel eens een enkel woord om mij bij de koffie op weg te helpen. Soms dat enkele woord voldoende om een hele bladzijde vol te schrijven. Maar het gebeurt ook dat een woord, waaraan een aardig gedachtenspinseltje scheen te kunnen worden opgehangen, geen enkele expansiemogelijkheid meer vertoont.

„Wagensmeer”, riep zij om mij op gang te brengen.

„Wat wagensmeer? Wat moet ik nou met wagensmeer? De mensen weten niet eens meer wat het is.”

Dat was juist de reden, waarom zij het had opgeschreven. Wij hadden een paar dagen tevoren een gesprek gehad over onuitwisbare vlekken. Wij spreken namelijk niet altijd met elkaar over de diepste vragen des levens: Daar spreken wij óók wel eens over, en dan meestal in de schemering. Maar elk jaar in de perentijd, nu al decennia lang, verneem ik: „Perenvlekken, die krijg je er nooit meer uit.” Dat kan niet waar zijn, want dan zou ons hele huis vol met perenvlekken moeten zitten, hetgeen niet het geval is.

Dit jaar waren wij via de perenvlekken gekomen op wagensmeer, een stof die ons in onze jeugd met angst en afschuw heeft vervuld. Wij dateren beide nog uit de tijd van de handkarren en hoe het gebeurde, dat wist je niet, maar als er een handkar in de buurt was geweest, zat er altijd op broek, bloes of jurk een veeg wagensmeer. En het bleek, dat ons beider moeders daar op gelijke wijze op hadden gerea-

geerd.

„Wagensmeer! Natuurlijk weer tegen karren staan te hangen! Krijg je d'r nooit meer uit. Die bloes (jurk, broek) kan je wel weggoeien. Jullie denken zeker dat het geld me op mijn rug groeit. Trek maar uit. Wagensmeer!” Enzovoort.

U begrijpt dat dit gebeurde voordat de chemische industrie er in geslaagd was feilloze ontvlekkingsmiddelen te vervaardigen, waarmee in het wit geklede personen alle onreinheden in deze tijd bespuiten. „Weg vuil! Weg vlekken!” Het scheen, dat aan het woord „wagensmeer” een korte bespiegeling was te verbinden over ongeriefelijkheden waarvan de tegenwoordige mensheid geen weet meer heeft. Ander voorbeeld: Als je vroeger op straat voetbalde, moest je goed uitkijken, dat er geen politieagent kwam opdagen, die de bal zou afpikken. Wie kan er tegenwoordig nog op straat voetballen?

Vandaar naar uitstervende kinderspelen. Historici hebben vastgesteld, dat bikkelen reeds eeuwen voor Christus beoefend werd. Wie bikkelt er nu nog? Zijn er nog bikkels te krijgen? Ik heb ze in geen jaren gezien. Zijn er nog diabolos? En taatstollen? Wordt er overhoofd nog getold?

Als je er de tijd en de lust voor hebt kun je een mooie en leerzame verhandeling opstellen over het verschijnen en verdwijnen van kinderspelen. Vervolgens kun je proberen na te gaan, wat kinderen tegenwoordig als spelen beoefenen en — terug naar de wagensmeer — waar zij onder gebukt gaan. Dat is natuurlijk voor een geront niet zo eenvoudig, maar er moet achter te komen zijn.

Jaja, als er geen ander werk te doen was. Onze dagen zijn gevuld met de arbeid voor het dagelijks brood en onze nachten goeddeels ook, zodat voor een uitputtende bestudering van het bikkelen en de wagensmeer geen tijd beschikbaar is. Dit onderwerp moet ik dus laten vallen. Mijn echtgenote had nog een woordje opgeschreven: „Hypocrisie”. Dat is inderdaad een onderwerp, dat mij dikwijls bezig houdt. Met een variant op Huizinga zou je kunnen zeggen: „Wij leven in een huichelachtige wereld en wij weten het.” Nou ja, niet iedereen weet het. Er zijn heel wat huichelaars, die zelf niet eens weten, dat ze huichelen. Dat zijn de ergste, want zij houden met man en macht het saneringsproces tegen en ze menen het nog eerlijk ook. Bovendien zijn er nog de hypocrieten die de ene hypocrisie vervangen door de andere, de zogenaamde rondborstige hypocrieten.

Dit lijkt mij een onderwerp, dat nadere uitwerking verdient. Aangezien ik nu echter aan het einde van de tweede kolom ben gekomen, zal ik er nog even mee moeten wachten. Dat is niet erg. Volgend jaar moeten wij bij leven en welzijn (dat hoort er wél bij) ook nog iets hebben.

H.H.

Van week tot week

Radio (Hilv. I)

zondag 10 december 9.45—10.00 uur: D. Roethof-Ensing: „Te vroeg voor Kerst, te laat voor Sint!”

Televisie (Ned. I)

maandag 4 december 19.07—19.32 uur: Humanistisch Journaal — Gebeurtenissen en meningen in het Humanistisch Verbond. Regie: Gerard Trebert.